

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՎՐԱ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սուվարյան Յու.Մ., Սարգսյան Վ.Ա.*

Ամփոփագիր: Տեսական և գործնական նշանակության կարևոր խնդիր է բացահայտել, թե հանրային կառավարումն ինչպես է ներագրում հասարակական-տնտեսական զարգացման վրա, քանակապես գնահատել այդ ազդեցությունը, այն պայմանավորող գործոնները, այսինքն մոդելավորել հանրային կառավարում-արդյունքներ համակարգը, գտնել օպտիմալ լուծումների տարբերակներ: Նշված հիմնախնդրի լուծման համար առանձնացվել են պետական կառավարման ու տեղական ինքնակառավարման չորս արդյունքային բնութագրիչներ՝ ՀՆԱ, բնակչության մեկ շնչի հաշվով ապրանքների և ծառայությունների սպառման իրական ծավալը՝ ճշտված Զինի գործակցով, երկրի ներքին ու արտաքին, բնապահպանական և կիրճերի վտանգության փաստացի ծախսերը և հարաբերական կայունությունը ժողովրդավարական ազատությունների աստիճանը:

Կառավարչական գործոններ ընտրվել են աշխատողների թիվը կառավարման ոլորտում, բնագավառում կատարվող բյուջետային ծախսերը, կառավարչական որոշումների որակը, հարկային բեռը, վարկի տոկոսադրույքը, նորամուծական ծախսերը և այլն: Առաջարկվել է ալգորիթմ երկրի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման վրա հանրային կառավարման քանակական ազդեցության գնահատման և օպտիմալ կառավարչական որոշումների ընդունման տարբերակների ընտրության համար:

Բանալի բառեր. հանրային կառավարման բնութագրիչներ, մոդելավորում, օպտիմալ հանրային կառավարում, քաղաքական ինստիտուտներ, ինտեգրալ ցուցանիշ, ռեգրեսիոն և էլաստիկության գործակիցներ

JEL Classification: C20, E30 H11, H50.

1. Ներածություն

Հանրային կառավարումը, ինչպես հայտնի է, պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման և քաղաքացիական հասարա-

* Յուրի Միքայելի Սուվարյան — ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, e-mail: suvryan@sci.am

Վարդան Ալբերտի Սարգսյան — ՀՊՏՀ տնտեսական ինֆորմատիկայի և տեղեկատվական համակարգերի ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, e-mail: varsarg@yahoo.com

կությունը ներկայացնող կառույցների ամբողջություն է: Ձևավորվելով քաղաքացիական հասարակության կողմից՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները յուրաքանչյուր երկրում իրագործում են սահմանադրորեն և տարբեր օրենքներով ամրագրված գործառույթներ՝ ըստ այդմ կանխորոշվելով երկրի զարգացման ուղղությունները և մակարդակը, բնակչության կենսապայմանները, ազգային անվտանգության երաշխիքները:

Գիտական գրականության էջերում հաճախ դիտարկվում է հանրային կառավարման արդյունավետությունը՝ նպատակ ունենալով գնահատելու դրա որակական ու քանակական բնութագրիչները (Սուվարյան և Սարգսյան, 2019): Չստեմացնելով հանրային կառավարման արդյունավետության գնահատման ու դրա բարձրացմանն ուղղված ջանքերի կարևորությունը, սակայն էական նշանակության հիմնախնդիր է նաև տնտեսական ու սոցիալական զարգացման վրա հանրային կառավարման ազդեցության բազմազործոնային գնահատումը:

Կառավարչական գործունեության արդյունավետությունը սովորաբար բնութագրվում է քանակական և որակական ցուցանիշներով: Քանակական ցուցանիշները բնութագրում են տնտեսական ազդեցությունները՝ արդյունքների և ծախսերի համադրմամբ, իսկ որակական բնութագրիչներն առավելապես վերաբերում են քաղաքական ու սոցիալական բաղադրիչներին, բոլոր մակարդակների կազմակերպությունների ռազմավարության ընտրությանը և դրա իրագործման ապահովմանը: Ուստի արդյունավետության գնահատումը հենվում է արդյունքներ-ծախսեր, ինչպես նաև ռազմավարական ու «մարտավարական նպատակներ-իրագործման աստիճան» համադրումների վրա: Դրան զուգընթաց էական է բացահայտել, թե հանրային կառավարումն ինչպես է ներազդում հասարակական-տնտեսական զարգացման ընթացքի վրա, գնահատել այդ ազդեցությունը, այն պայմանավորող գործոնները, այսինքն՝ մոդելավորել հանրային կառավարում-արդյունքներ համակարգը, գտնել օպտիմալ լուծումների տարբերակներ: Այս հետազոտության առարկան նշված խնդիրներն են, որոնք մեզ հայտնի ուսումնասիրություններում դիտարկվում են տարբեր ուղղություններով:

2. Դիտարկումներ հանրային կառավարման և զարգացման փոխազդեցությունների վերաբերյալ

Հանրային կառավարման և սոցիալ-տնտեսական համակարգերի փոխազդեցության խնդիրները գտնվում են տնտեսագետ-հետազոտողների հետաքրքրությունների շրջանակում: Առկա են հետազոտություններ, որտեղ փորձ է կատարվել գնահատելու հանրային կառավարման ազդեցությունները երկրի կամ տարածաշրջանի տնտեսական ցուցանիշների վրա: Կիրառվել են տարբեր գործիքներ, և մշակվել են մի շարք մոդելներ: Մի շարք հետազոտություններ, հատկապես եվրոպական երկրներում, ուղղված են հանրային կառավարման բարեփոխումների ազդեցությունների գնահատմանը:

Դեռևս 2001թ. ՏՀԶԿ շրջանակներում հրատարակված հետազոտության մեջ դիտարկվել են հանրային կառավարման բարեփոխումների և սոցիալ-տնտեսական զարգացման կապերը (Keating, 2001): Փորձ է արվել պատասխան տալու այն հարցին, թե ինչպես են պետական կառավարման փոփոխություններն ազդել կամ նպաստել տնտեսական և սոցիալական զարգացմանը: Այս հարցի պատասխանը շատ է կարևորվում նաև ներկայումս ինչպես զարգացած եվրոպական, այնպես էլ զարգացող երկրներում:

Հանրային կառավարման համակարգերը գտնվում են անընդհատ զարգացման գործընթացում: Իհարկե, որոշ երկրներում հանրային կառավարման ոլորտում տիրապետում են պատմական ավանդույթները և հաստատությունները: Կարելի է շեշտել, որ գոյություն չունի հանրային կառավարման մեկ ընդհանուր կամ լավագույն մոդել, սակայն կարևոր է այն, որ հանրային կառավարումն անընդհատ փոփոխվող համակարգ է, և որ բոլոր երկրներում տեղի են ունենում ոլորտի բարեփոխումներ և, իհարկե, առկա են հանրային կառավարման համակարգերի որոշակի ընդհանրություններ: Անշուշտ, պետական կառավարման բարեփոխումները չեն կարող զարգանալ վալուտային վիճակից, և անհրաժեշտ է որոշակի պահանջ: Իբրև այդպիսին կարող են լինել հանրային դժգոհությունը, քաղաքական մոտիվները, սակայն բարեփոխումների առավել կարևոր պայման է տնտեսական և սոցիալական զարգացում ապահովելու խնդիրը: Համաձայն վերոնշյալ ուսումնասիրության՝ վերջին ժամանակաշրջանում արդեն ընդգծվել են հանրային կառավարման զարգացումը պայմանավորող հետևյալ հիմնական խնդիրները.

- հարկման մակարդակը, բյուջեի դեֆիցիտը և պետական պարտքը չափա-

զանց բարձր են, և կարող են այդ ցուցանիշներն ավելի վատթարանալ, եթե հանրային կառավարման համակարգում որևէ գործողություն չձեռնարկվի:

- պետական ծրագրերը հաճախ չեն հասնում իրենց նպատակներին, և շատ դեպքերում կատարվում են ոչ նպատակային և անարդյունավետ ծախսեր,
- վարչական մեքենան հարկ եղած չափով չի բավարարում հանրային կարիքները,
- կառավարման մարմիններն ինքնին խնդիր են դարձել, քանի որ չափազանց ուռճացված և չափազանց «միջամտող» են:

Մի շարք այլ հետազոտություններում դիտարկվում են հանրային ու պետական կառավարման համակարգերի և տնտեսական աճի փոխհարաբերությունների խնդիրները, որոնք վերաբերում են առանձին վերցրած երկրի, մասնավորապես Հարավային Կորեային (Onder and Ulasan, 2019): 19-րդ դարում աղքատ Հարավային Կորեան աննախադեպ տնտեսական զարգացում է ապրել, արագ աճել են համախառն ներքին արդյունքը, առևտուրը, հանրային ծառայությունների որակը, բնակչության մեկ շնչի հաշվով եկամուտները: Նրա տնտեսական հաջողությունը չի կարելի ընկալել՝ առանց հաշվի առնելու պետական կառավարման դերը: Վերջինս ենթարկվում է նաև քաղաքական համակարգի, շրջակա միջավայրի, պատմության և մշակույթի ազդեցություններին: Հարավային Կորեայում պետական կառավարումն ուժեղ ազդեցություն ունի զարգացման քաղաքականության մշակման և իրականացման վրա: Վերոնշյալ հոդվածում քննարկվում է պետական կառավարման դերը տնտեսական հաջողությունների խթանման գործում:

Մեկ այլ հետազոտության մեջ ներկայացվում է Չինաստանի փորձը (Liou, 1998): Այստեղ ներկայացված են Չինաստանի զարգացման տարիներին կառավարման դերը և տնտեսական բարեփոխումները: Ուսումնասիրությունը ներառում է ժամանակակից տնտեսական համակարգերում հիմնական պետական քաղաքականության շրջանակներում իրականացվող կառավարչական գործառնությունների և տնտեսական զարգացման խնդիրների մասին գրականության տեսությունը: Այնուհետև գնահատվում է չինական կառավարության փորձը բարեփոխումների և զարգացման գործընթացում՝ կենտրոնանալով պետական կառավարման համակարգի հինգ հիմնական դերերի վրա՝ ա) աճի խթանում, բ) տնտեսության կառավարում, գ) եկամտի բաշխում, դ) արդյունաբերության կարգավորիչ ու ե) քաղաքացու և բիզնեսի պաշտպան:

Տնտեսական զարգացման գործընթացում կառավարման խնդիրները քննարկվել են նաև մի շարք այլ աշխատանքներում: Ուսումնասիրությունը հատկապես կենտրոնանում է կառավարման քաղաքականության երեք հիմնական ոլորտների վրա, որոնք վերաբերում են կառավարմանը և տնտեսական զարգացմանը՝ 1) կարգավորման բարեփոխումներ, 2) մասնավորեցման քաղաքականություն և 3) ապակենտրոնացման քաղաքականություն (Liou, 2001): Որպես եզրահանգում ներկայացվում են պետական և հանրային կառավարման մարմինների աճող դերը և նշանակությունը, ինչպես նաև տնտեսական զարգացման ոլորտում ոչ պետական և հասարակական կազմակերպությունների մասնակցության մասին դիտարկումները:

Հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում են նաև հանրային կառավարման համակարգերի տնտեսագիտական մեկնաբանությունների հետ կապված խնդիրները (Zorn, 1998): Հաճախ քննարկվում է այն հարցը, թե ինչ սերտությամբ հանրային կառավարումը պետք է կապված լինի տնտեսագիտական տեսանկյունից դիտվող օպտիմալ լուծումների հետ:

Հատկապես վերջին ժամանակաշրջանում նոր հանրային կառավարման պայմաններում տնտեսությունը պետական կառավարման մարմիններին առաջադրում է առօրեական բազմաթիվ խնդիրներ: Սակայն, ինչպես նշում է Ջորնը, տնտեսությունը դեռևս չի կարողանում հստակ և ուղղակի ազդեցություն ունենալ պետական քաղաքականության վրա: Սա ակնհայտ է քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացում, որտեղ որոշումներ կայացնողների կողմից որոշակի կայուն տնտեսական մեկնաբանություններ առկա չեն: Դա կարող է կապված լինել բյուջեի դեֆիցիտի, հանրային ենթակառուցվածքների զարգացման, աղքատության դեմ պայքարի, բնակարանային ծրագրերի, միջազգային առևտրային գործընկերների հետ գործարքների և այլ խնդիրների հետ: Թեև կարող են լինել բացառություններ շատ քաղաքական որոշումների տնտեսական հիմնավորումների բացակայության մասին, սակայն ավելի շատ առկա են քննադատական մոտեցումներ պետական կառավարման և տնտեսական դաշտի անհամապատասխանության վերաբերյալ:

Ինչպես արդեն արձանագրվեց, տնտեսությունն ուղղակի ազդեցություն չի ունենում վարչական գործառույթների կառուցվածքի վրա: Այս իրավիճակը մասամբ կարելի է վերագրել մի այնպիսի խնդրի, թե ինչպիսի տնտեսական համակարգ պետք է ձևավորել օպտիմալ

վարչարարություն կազմակերպելու համար: Այս խնդրի լուծման նպատակով նախ և առաջ պետք է գնահատել կառավարչական գործառույթների ազդեցությունը տնտեսական ցուցանիշների վրա: Գիտական քննարկման նյութ է տնտեսության դերի գնահատումը պետական կառավարման համակարգում: Այս առումով անհրաժեշտ է ուսումնասիրությունները տանել երեք հիմնական ուղղություններով (Zorn, 1998).

1. պետական կառավարման և տնտեսական համակարգերի փոխառնչությունները,
2. պետական և հանրային վարչարարության համակարգերում առկա օպերատիվ խնդիրները,
3. տնտեսության և հանրային կառավարման մարմինների ներդաշնակեցման գործառույթները:

Հանրային կառավարման եվրոպականացման սոցիալ-տնտեսական ազդեցությունների գնահատմանը վերաբերող մի աշխատության մեջ¹ հիմնավորվում են և առաջարկվում կիրառել վիճակագրական մոդելներ և համապատասխան սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշներ: Նպատակ է դրվել գնահատելու հանրային կառավարման տնտեսական և սոցիալական ազդեցությունը՝ կիրառելով քանակական և որակական ցուցանիշներ՝ վարչական ու տնտեսական համակարգերի փոխազդեցությունների կամ ինտեգրման աստիճանի որոշման նպատակով: Առաջարկվում են վիճակագրական վերլուծության շրջանակային մոդելներ պետական և հանրային կառավարման մակարդակներում, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշներ և մոդելներ, որոնք ուղղված են կառավարչական ծախսերի որոշմանը և տնտեսական ցուցանիշների հետ այդ ծախսերի կորելացվածության աստիճանի գնահատմանը:

Ինչ վերաբերում է տնտեսության կառավարման գործում պետության դերին, գաղտնիք չէ, որ այս առումով պետական քաղաքականությունն ուղղված է դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականության մշակմանը, պետական պարտքի կառավարմանը, ինչպես նաև տնտեսության միկրո և մակրո կարգավորումներին²:

Ուշադրության արժանի մի շարք ուսումնասիրություններ նվիրված

¹ The Economic and Social Impact of Public Administration Europeanization, [HTTPS://MPRA.ub.UNI-MUenchen.de/24267/1/MPRA_Paper_24267.PDF](https://MPRA.ub.UNI-Muenchen.de/24267/1/MPRA_Paper_24267.PDF)

² Government's Role in Managing the Economy, https://saylordotorg.github.io/text_exploring-business-v2.0/s05-07-government-s-role-in-managing-.html

են տնտեսական աճի վրա պետական ծախսերի ազդեցություններին³: Մասնավորապես Դանիել Միտչելի կողմից կատարված հետազոտության արդյունքում կատարվել են հետաքրքիր եզրահանգումներ (Mitchell, 2005).

- հիմնականում պետական ծախսերն ունենում են բացասական տնտեսական ազդեցություն,
- կարևոր է կառավարման ապարատի չափը, այլ ոչ թե ֆինանսավորման մեխանիզմը,
- առկա են համոզիչ ապացույցներ, որ պետական ծախսերը բավականին բարձր են, և ԱՄՆ-ի տնտեսությունն առավել արագ կարող է աճել, երբ կառավարության բեռը նվազի:

Տնտեսագիտության տեսությունը միանշանակ չի ձևավորում եզրակացություններ, որոնք հստակ փաստում են պետական ծախսերի որոշակի ազդեցությունը տնտեսական գործունեության վրա: Անշուշտ, գրեթե բոլոր տնտեսագետները կհամաձայնեն, որ կան հանգամանքներ, որոնցում պետական ծախսերի ցածր մակարդակը կխթանի տնտեսական աճը: Իհարկե, կան նաև հանգամանքներ, համաձայն որոնց պետական ծախսերի ավելի բարձր մակարդակը ցանկալի կլինի: Եթե պետական ծախսերը գրոյական են, ենթադրվում է, որ տնտեսական աճը նշանակալի չի լինի: Արդյունավետ չեն լինի պետական գույքի պաշտպանությունը և ենթակառուցվածքի զարգացումը: Այլ կերպ ասած որոշ պետական ծախսեր անհրաժեշտ են: Ըստ այսպես կոչված Ռանի կորի (Mitchell, 2005)՝ ԱՄՆ-ում օպտիմալ կետ է համարվում, երբ պետական ծախսերը կազմում են ՀՆԱ-ի մոտ 15%-ը: Այդ դեպքում տնտեսական աճը 4% է: Այնուհետև կորը սկսում է նվազել, և պետական ծախսերի 60%-ի դեպքում տնտեսական աճն արդեն 0% է:

Մի շարք վերլուծաբաններ ուսումնասիրել են քաղաքական ինստիտուտների և տնտեսական աճի փոխհարաբերությունների խնդիրները: Քաղաքական ինստիտուտները ձևավորում են պետական և հանրային կառավարման տրամաբանությունը և համակարգը:

Գոյություն ունի տեսակետ, ըստ որի՝ տնտեսական ինստիտուտները (օրինակ՝ սեփականության իրավունքը, կարգավորող հաստատությունները, մակրոտնտեսական կայունացում ապահովող հաստատությունները, սոցիալական ապահովագրության կառույցները, կոնֆ-

³ Որպես պետական ծախսեր նկատի ունենք ոչ միայն կառավարման ապարատի, այլ նաև պետական տարբեր ծրագրերին վերաբերող ծախսերը:

լիկտների կառավարման կազմակերպությունները և այլն) տնտեսական աճի հիմնական աղբյուրն են (Rodrick, 2007): Միաժամանակ տնտեսական ինստիտուտները վճռորոշ ազդեցություն ունեն ֆիզիկական և մարդկային կապիտալի, տեխնոլոգիաների և արդյունաբերական արտադրության ու ներդրումների վրա, միաժամանակ դրանք կարևոր են նաև ռեսուրսների բաշխման համար:

Տնտեսական աճի վրա քաղաքական ինստիտուտների ազդեցությունը գնահատելու նպատակով մշակվել է էկոնոմետրիկ մոդել (Teles and Pereira, 2013)՝ օգտագործելով 109 երկրների տարեկան տվյալները 1975-ից 2004 թթ. ընկած ժամանակաշրջանի համար: Այս մոդելում կախյալ փոփոխականը մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն է: Հաշվի են առնվել մի քանի քաղաքական ինստիտուտներ՝ որպես անկախ փոփոխականներ: Դրանք են ընտրական կանոնները (բազմակարծության կանոն, համամասնական ներկայացուցչություն, բաց և փակ ցուցակներ, ընտրատարածքների ակտիվության աստիճան), կառավարման ձևը (խորհրդարանական և նախագահական համակարգեր), քաղաքական ռեժիմը (դիկտատուրա ընդդեմ ժողովրդավարության, որը չափվում է ժողովրդավարության տևողությամբ), խորհրդարանում կամ կոնգրեսում իշխող կուսակցության կամ կոալիցիայի չափը (իշխող կուսակցության կամ կոալիցիայի տեղերի քանակը), հարկային քաղաքականությունը:

Մոդելի լուծման արդյունքների հիման վրա կատարվել են մի շարք ուշադրության արժանի եզրահանգումներ, մասնավորապես ժողովրդավարական ռեժիմը դրականորեն է ազդում տնտեսական աճի վրա: Ինչպես և ենթադրվում էր, հարուստ երկրներում քաղաքական ինստիտուտների ազդեցությունը, ի տարբերություն աղքատ երկրների, տնտեսության վրա փոքր է կամ աննշան: Այս եզրակացությունները փաստում են դասական ժողովրդավարության նշանակությունը, քանի որ տնտեսական ցուցանիշների դրական շարժի և ժողովրդավարության միջև նշանակալի կապ է արձանագրվել:

Մեկ այլ հետազոտության մեջ ցույց է տրված (Przeworski, 1999), որ «ժողովրդավարության ակնկալվող «կյանքը» մեկ շնչի հաշվով 1000 դոլարից ցածր ՀՆԱ ունեցող երկրում կազմում է մոտ ութ տարի: \$ 1,001 և \$ 2,000 միջակայքի դեպքում ժողովրդավարությունը կարող է տևել 18 տարի: Բայց ավելի քան 6000 դոլարի դեպքում ժողովրդավարությունը տևում է ընդմիշտ»: Մյուս կողմից արձանագրված է, որ քաղաքական ինստիտուտները մեծ կարևորություն ունեն ցածր եկա-

մուտ ունեցող երկրներում տնտեսական աճ ապահովելու համար: Մասնավորապես, երբ նույն քաղաքական էլիտան կառավարում է երկար, կուսակցական համակարգն ավելի մասնատված է, և մեծ թվով կուսակցություններ են առկա կառավարման կոալիցիայում: Այս դեպքում ոչ հարուստ երկրների համար առկա է ցածր տնտեսական աճ: Այդ երկրներում ավելի բարձր տնտեսական արդյունքների հասնելու համար կարևորվում են ընտրատեղամասերի ակտիվությունը, քաղաքական բազմակարծությունը, քաղաքական բևեռացումը:

Վերոնշյալ հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ քաղաքական ինստիտուցիոնալ փոփոխականների ազդեցությունները տարբեր են ավտորիտար և ժողովրդավար երկրների համար: Ժողովրդավարական ռեժիմներում քաղաքական ուժի ավելի երկարատև իշխանությունը, որ իրականացվում է որոշակի քաղաքական առաջնորդի կողմից, տնտեսական աճը կլինի ավելի մեծ, սակայն ավտորիտար ռեժիմի դեպքում այդ ազդեցությունը վերանում է: Քաղաքական բևեռացումը նույնպես ունի հակառակ ազդեցություններ ժողովրդավարական և ավտորիտար ռեժիմների ներքո: Թեև այս փոփոխականը չի օգնում ավտորիտար կառավարություններին հասնելու լավ տնտեսական արդյունքների, սակայն դա դրական ազդեցություն է ունենում ժողովրդավարական համակարգերում:

Ակնհայտ է, որ անգամ ավտորիտար ռեժիմները կարող են բավարար տնտեսական արդյունք ունենալ, քանի դեռ որոշ քաղաքական իրավունքներ տրվում են հասարակությանը: Կարելի է նաև ենթադրել, որ քաղաքական ինստիտուտները դիտվում են որպես ավտորիտար ռեժիմում ժողովրդավարությանը փոխարինող գործոններ: Այլ կերպ ասած ավտորիտար ռեժիմները քաղաքական ինստիտուտների առումով կարող են տարբերակվել միմյանցից: Դա հաստատում է Պրզևորսկին (Przeworski, Alvarez, Cheibub and Limongi, 2000), ով տնտեսական աճի առումով քաղաքական ժողովրդավարության և ավտորիտար տարբեր ռեժիմների գործառույթների միջև զգալի տարբերություն չի գտել: Հետևաբար՝ ենթադրվում է, որ ռեժիմների տարբեր տեսակների դիտարկումների (ժողովրդավարություն ընդդեմ ավտորիտարիզմի) փոխարեն հարկավոր է որոշել, թե որ տեսակի ժողովրդավարությունը կամ ավտորիտարիզմն է համարվում համապատասխան վերլուծության ենթարկված քաղաքական ինստիտուտ:

Տ. Աճեմօղլուի կողմից խնդիր է դրվել հասկանալու, թե տարբեր քաղաքական ինստիտուտներն ինչպես են ազդում տնտեսական որո-

շումների և տնտեսական աճի վրա, և այս խնդրի շրջանակներում պետք է դուրս գալ ժողովրդավարության և ավտորիտարիզմի միջև տարբերությունների դիտարկումից (Acemoglu and Robinson, 2006): Թեև ժողովրդավարական ռեժիմի ընդունումը բավարար չէ տնտեսական աճի հասնելու համար, ժողովրդավարությունն անկասկած դրական ինստիտուտ է:

Տ. Աճեմօղլուն և Ջ. Ռոբինսոնը, դիտարկելով քաղաքական ինստիտուտների և տնտեսական զարգացման փոխառնչությունները, տարբերակում են գերակտիվ և ներառական (ինկլյուզիվ) քաղաքական ինստիտուտները: Դրանցից առաջինը կենտրոնացնում է քաղաքական իշխանությունը արտոնյալ խավի (էլիտայի) ձեռքում, ստեղծում գերակտիվ տնտեսական ինստիտուտներ, որոնք տնտեսական զարգացման արդյունքները և դրանց բաշխումը ծառայեցնում են էլիտայի շահերին: Ներառական քաղաքական ինստիտուտները բացառում են նման տնտեսական ինստիտուտների ստեղծումը, իշխանությունն էլիտայի փոխարեն պատկանում է հանրությանը, չի սահմանափակվում շուկայի մասնակիցների թիվը: Ավտորիտարիզմի և գերակտիվ քաղաքական ու տնտեսական ինստիտուտների պարագայում տնտեսական աճը չի կարող լինել տևական ու կայուն, իսկ տնտեսական զարգացումը, ինչպես կարծում են որոշ տեսաբաններ, չի կարող հանգեցնել ժողովրդավարության: Ուստի կայուն և երկարատև տնտեսական զարգացման համար գերակտիվ քաղաքական ինստիտուտները պետք է վերափոխվեն ներառականի:

Մեկ այլ ուսումնասիրություն դիտարկում է Ռուսաստանի Դաշնությունում հանրային կառավարման համակարգի գործունեության ցուցանիշների և սոցիալ-տնտեսական տարածքային զարգացման հիմնական ցուցանիշների միջև փոխհարաբերությունները և ժամանակակից տնտեսամաթեմատիկական գործիքների հիման վրա կատարում բազմավեկտոր կորելիացիոն վերլուծություն (Kalinina, Petrova, and Buyanova, 2015): Վերլուծությունը կատարվել է 2008-2010թթ. համար Ռուսաստանի Դաշնության մի շարք շրջաններում հաշվարկված ցուցանիշների համար:

Արդյունքում թույլ կապ է հայտնաբերվել մեզոմակարդակի տնտեսական համակարգերի համար: Տեսանելի կորելիացիոն կապ է նկատվել տարածքային տնտեսական զարգացման ու գործադիր իշխանությունների կատարողականի ցուցանիշների, ինչպես օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության գործադիր մարմինների քաղաքացիական

ծառայողների միջին ամսական աշխատավարձի, համայնքների բյուջեի եկամուտների հարկային և ոչ հարկային մուտքերի հարաբերակցության, կառավարման մարմինների գործադիր ճյուղում աշխատողների թվի միջև:

Տարածաշրջանային կառավարման համակարգերի և սոցիալ-տնտեսական տարածքային զարգացման գործառնական ցուցանիշների միջև թույլ փոխհարաբերությունները ենթադրում են ակտիվացնել կառավարչական գործառնությունները:

3. Տնտեսական ու սոցիալական զարգացման վրա հանրային կառավարման ազդեցության գնահատման մոդելը

Դիտարկված հետազոտությունները և դրանց եզրակացությունները խիստ ուշագրավ են, սակայն ամբողջական չեն «հանրային կառավարում-սոցիալ-տնտեսական արդյունքներ» փոխառնչությունների ընդգրկման շրջանակները, ինչն ըստ երևույթին պայմանավորված է խնդրի բարդությամբ: Բացի այդ, կատարված վերլուծությունները, թեև հետաքրքիր, սակայն ավելի շատ ունեն որակական ուղղություն և չեն բացահայտում տնտեսական ու սոցիալական զարգացման վրա հանրային կառավարման ազդեցության քանակական բնութագրիչները:

Սոցիալական ու տնտեսական զարգացման վրա հանրային կառավարման ազդեցության գնահատման նպատակով անհրաժեշտ է հստակեցնել դրա արդյունքային բնութագրիչները և կառավարչական գործոնները:

Հատկապես բարդ է արդյունքները քանակապես բնութագրելը, քանի որ հանրային կառավարման գործառնությունները և դրանցով պայմանավորված արդյունքները բազմաբնույթ են: Հայտնի է, որ XXI դարի սկզբին պետության առաքելությունը դրսևորվում է հինգ առանցքային գործառնությունների իրականացմամբ (ՄԵՐՔ, 1997).

- հասարակական և տնտեսական կյանքի համար անհրաժեշտ օրենսդրական դաշտի ստեղծում,
- քաղաքական իրադրության կայունության և մակրոտնտեսական արդյունավետ հավասարակշռության ապահովում,
- սոցիալական ապահովության և ենթակառուցվածքային ոլորտներում ներդրումների իրագործում,
- հասարակության անաշխատունակ և տարեց անդամների սոցիալական պաշտպանություն:

Հանրային կառավարման առումով թվարկածին հարկ է ավելացնել ժողովրդավարական ազատությունների, երկրի ներքին և արտաքին անվտանգության, տարածքային համաչափ զարգացման ապահովումը:

Նշված գործառույթների՝ իբրև պատշաճ իրագործման առաջին դրսևորում զարգանում է տնտեսական համակարգը, ինչի շնորհիվ աճում է երկրի համախառն ներքին արդյունքը, որն արտացոլում է տնտեսության վիճակի ընդհանուր և ամփոփ պատկերը: Մակայն այդ ցուցանիշը, որքան էլ այն ընդհանրական է, չի ընդգրկում հանրային կառավարման բազմաբնույթ հետևանքները: Մասնավորապես համախառն ներքին արդյունքի ծավալի ընդլայնումն ուղղակիորեն չի հանգեցնում բնակչության սպառման ծավալի աճին, մանավանդ եկամուտների հավասարաչափ բաշխմանը, քանի որ այն ապրանքների և ծառայությունների սպառման ծավալից բացի բովանդակում է համախառն ներդրումները, զուտ արտահանումը, պետական գնումները, որոնցում չեն ներառվում պետական տրանսֆերտային վճարումները (Mankiw, 2011): Ուստի հարկ է առանձին դիտարկել բնակչության մեկ շնչի հաշվով ապրանքների և ծառայությունների սպառման ծավալը՝ Զինի վիճակագրական գործակցով ճշգրտմամբ:

Հանրային կառավարման կարևորագույն խնդիրներից է երկրի ներքին և արտաքին, բնապահպանական անվտանգության ապահովումը: Այդ նպատակով պետական բյուջեից կատարվում են հատկացումներ, որոնք ուղղվում են անվտանգային խնդիրների լուծմանը: Ուստի նշված կարևորագույն խնդիրների լուծմանն ուղղված ջանքերը կարող են արտահայտվել անվտանգային ծախսերի ծավալով և երկրի ներքին ու արտաքին հարաբերական կայունությամբ, ինչը կարող է բնութագրվել փորձագիտական գնահատականներով:

Հանրային կառավարման էական նպատակներից է ժողովրդավարական ազատությունների երաշխավորումը: Այն սկսվում է բոլոր մակարդակների կառավարման մարմինների ազատ ու թափանցիկ ընտրությունների կազմակերպումից մինչև մարդու սահմանադրական իրավունքների, խոսքի ազատության, քաղաքացիական հասարակության կառույցների գործունեության ապահովումը: Անշուշտ, նշված գործընթացները կարող են բնութագրվել փորձագիտական գնահատականներով:

Այսպիսով, հանրային կառավարման հիմնական արդյունքները կարող են դրսևորվել առնվազն չորս բնութագրիչներով.

- համախառն ներքին արդյունքի ծավալը (K_1),
- բնակչության մեկ շնչի հաշվով ապրանքների և ծառայությունների սպառման իրական ծավալը շուկայական գներով՝ ճշտված Ջինի վիճակագրական գործակցով (K_2),
- երկրի ներքին ու արտաքին, բնապահպանական և կիրճառնվածության փաստացի ծախսերը և հարաբերական կայունությունը (K_3),
- ժողովրդավարական ազատությունների աստիճանը՝ փորձագիտական բալային գնահատականներով (K_4):

Հանրային կառավարման արդյունքներն ապահովող գործոնները, կամ այլ կերպ՝ կառավարչական գործոնները մեծաթիվ են, որոնցից հատկապես կարող են կարևորվել հետևյալ գործոնները.

- աշխատողների թիվը հանրային կառավարման ոլորտում (M_1),
- ոլորտում կատարվող ծախսերը կամ տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ի նկատմամբ (M_2),
- կառավարչական որոշումների որակը (օպտիմալությունը), (M_3),
- որոշումների կատարման ապահովման կառուցակարգերի հուսալիությունը (M_4),
- հարկային բեռը (M_5),
- կառավարման մարմնի կողմից ապահովվող գնաճը (M_6),
- ՀՀ ԿԲ-ի կողմից սահմանվող վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը կամ բանկային վարկի միջին տոկոսադրույքը (M_7),
- նորամուծական ծախսերը (գիտության և դրա արդյունքների առևտրայնացման ոլորտում), (M_8),
- պետական բյուջեից ծախսերը արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների ստեղծման համար (M_9),
- ներգրավված ներդրումները՝ շնորհիվ ներդրումային միջավայրի բարելավման (M_{10}):

Վերը թվարկված գործոններից առաջին չորսը վերաբերում են կառավարման մարմինների ծավալային և որակական բնութագրիչներին, հաջորդ երեքը՝ դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականության գործիքների արդյունավետությանը, վերջին երեքը՝ ռազմավարական կառավարման միտումներին:

Թվարկված գործոնները չափելի են, բացի M_3 և M_4 -ից: Դրանք կարող են գնահատվել փորձագիտական եղանակով: Մյուս գործոնների մի մասն ունեն բացարձակ, որոշ մասը՝ M_5 , M_7 , հարաբերական չափում: Միօրինականացման համար բացարձակ գործոն-ցուցանիշները կարող են գնահատվել հարաբերական արտահայտությամբ:

Նկարագրված խնդիրը կարող է լուծվել տնտեսամաթեմատիկական մոդելավորման եղանակով: Ակնհայտ է, որ հանրային կառա-

վարման արդյունքների և կառավարչական գործոնների միջև կապն ունի ստոխաստիկ՝ պատահական-հավանական բնույթ: Կարող է կիրառվել ինչպես գծային, այնպես էլ ոչ գծային մոդել: Երևույթների կապի մոդելավորման համար կարող են դիտարկվել հետևյալ տարբերակները.

- չորս առանձին արդյունքների և կառավարչական գործոնների միջև,
- համընդհանրացված կամ ինտեգրալ արդյունքի և կառավարչական գործոնների միջև:

Վերոնշյալ խնդրի շրջանակներում հանրային կառավարման տնտեսական ազդեցությունների գնահատման վերաբերյալ կարող են կիրառվել տարբեր վիճակագրական մեթոդներ: Մեր կողմից առաջարկվում է գնահատման բազմագործոն մոտեցումը՝ փուլային տարբերակով: Բազմափուլ մոդելի նպատակն է ձևավորել հանրային կառավարման օպտիմալ քաղաքականություն, որը պայմանավորված է ինչպես կազմակերպչական, սոցիալ-քաղաքական, այնպես էլ ֆինանսատնտեսական բազմաբնույթ գործոններով: Իհարկե, խնդրահարույց է մի շարք որակական պարամետրերի քանակական գնահատման խնդիրը, որը կարևոր է ձևական մոդելի լուծման համար, սակայն նախ և առաջ կարևոր է մոդելի ձևական ներկայացումը՝ հետագայում մոդելի լուծման խոչընդոտների շուրջ գիտական քննարկումները շարունակելու առումով: Այսպիսով, առաջարկվում է եռափուլ մոտեցում.

1. գործոնային և զույգային ազդեցությունների նախնական վերլուծություն,
2. ազդեցությունների գնահատում և պարամետրական վերլուծություն,
3. օպտիմալ կառավարման վերլուծություն:

Հանրային կառավարման տնտեսական ազդեցությունների գնահատումը կարող է կատարվել տարբեր մակարդակներում և տարբեր մոտեցումներով: Ազդեցությունները կարող են գնահատվել ինչպես պետական մակրո, այնպես էլ տեղական ինքնակառավարման մակարդակներում:

Առաջին փուլում դիտարկվում, գեներացվում և նորմալ տեսքի են բերվում կառավարման հիմնական արդյունքները և կառավարման գործոնները բնութագրող K_1 - K_4 ցուցանիշները:

Առաջին երկու ցուցանիշները բնութագրում են կարևորագույն տնտեսական ինդիկատորներ, որոնք, անշուշտ, հանրային կառավարման արդյունք են:

Իհարկե, ճիշտ չէ երկրի անվտանգության մակարդակը գնահատել միայն ներքին ու արտաքին անվտանգության, բնապահպանական և կիբեռանվտանգության փաստացի ծախսերի հիման վրա: Այս մոտեցումը թերևս հիմնավորվում է չափելիության նկատառումով: Առկա են տարբեր մոտեցումներ անվտանգության գնահատման վերաբերյալ, սակայն դեռևս չի առաջարկվում անվիճելի մոտեցում, որի միջոցով կարելի է չափել երկրի ընդհանուր անվտանգությունը (Cunningham, 2010):

Ժողովրդավարության ազատությունների աստիճանը նույնպես կապված է չափելիության խնդրի հետ և գտնվում է հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում: Ներկայումս ժողովրդավարության չափման նպատակով ընդունված է Մարդկային զարգացման ինդեքսի (HDI) կիրառությունը (Hunnes, 2007):

Մեր համոզմամբ ավելի ճշգրիտ ժողովրդավարական ազատությունների աստիճանը կարող է գնահատվել խոսքի, մամուլի, ընտրությունների ազատության ու դատական համակարգի անկախության ինդեքսների արտադրյալով:

Հաշվի առնելով նաև բավական մեծ գիտական հետաքրքրությունը և կարևորությունը վերոնշյալ կառավարման արդյունքների շուրջ՝ կարելի է փաստել, որ ինչպես երրորդ, այնպես էլ չորրորդ արդյունքների գնահատումը կարող է դիտվել որպես առանձին ուսումնասիրության նյութ:

Կառավարչական գործոնները ներկայանում են որպես կառավարման փոփոխականներ, որոնց միջոցով իրականացվում է կառավարման գործընթացը: Խնդրի լուծման արդյունքում նպատակ է դրվում բացահայտելու կառավարման այն գործոնները, որոնք առավել էական դրական կամ բացասական ազդեցություն ունեն կառավարման համակարգի արդյունավետության վրա, ինչպես նաև գնահատելու այդ ազդեցությունների աստիճանը: Այդպիսով իսկ կարող են ձևավորվել կառավարման մարմինների արդյունավետ ռազմավարությունները:

Քանի որ ստացված թվային շարքերը կարող են ունենալ տարբեր չափողականություն, ազդեցությունների գնահատման համար նպատակահարմար է թվային շարքերը նորմալացնել: Նորմալացման հա-

մար կիրառվում է դասական մոտեցումը, համաձայն հետևյալ բանաձևի.

$$A_{i\text{ norm}} = \frac{A_i}{A_{\max}},$$

որտեղ $A_{i\text{ norm}}$ – ը նորմալացված թվային շարքի i -րդ անդամն է,

$A_{\max}$ –ը շարքի առավելագույն բացարձակ արժեքն ունեցող անդամն է:

Նորմալացված թվային շարքերի համար կառուցվում է կորելյացիոն մատրիցա՝ փոխազդեցությունների նախնական վերլուծության իրականացման նպատակով:

Երկրորդ փուլում կատարվում է կառավարչական գործոնների ազդեցության գնահատումը կառավարման հիմնական արդյունքների վրա: Ինչպես նշվել է, կարող է կիրառվել երկու մոտեցում՝ կառավարման արդյունքի ինտեգրալ ցուցանիշի կիրառմամբ և ըստ առանձին կառավարման արդյունքների:

Կառավարման արդյունքի գնահատման նպատակով կարելի է հաշվարկել ինտեգրալ ցուցանիշ, որը կարող է օգտակար լինել հանրային կառավարման ռազմավարություններ մշակելու համար (Узяков и Сапова, 2010): Այն ներառում է կառավարման հիմնական արդյունքները, որոնք կարող են տարբեր լինել՝ ելնելով կառավարման արդյունավետության գնահատման տարբեր ուղղություններից: Ինտեգրալ ցուցանիշի մեջ ներառվող յուրաքանչյուր բաղադրիչի համար անհրաժեշտ է սահմանել որոշակի կշիռներ: Դա հիմնականում իրականացվում է փորձագիտական եղանակով: Այդ կշիռների միջոցով ցուցանիշները կարող են հաշվարկվել տարբեր մեթոդներով, մասնավորապես կշռված միջինի կամ միջին երկրաչափականի մեթոդով: Ինտեգրալ ցուցանիշի հաշվարկման նպատակով առաջարկվում է երկու մոտեցում⁴:

Մոտեցում 1

Հիմնվելով ինտեգրալ ցուցանիշների հաշվարկման վերը նկարագրված փորձի վրա՝ կարելի է կիրառել կշռային մեթոդը: Հաշվարկների համար կարող են հիմք ընդունվել ինչպես բացարձակ, այնպես էլ

⁴ Ազգային նորամուծական համակարգ. ներուժի գնահատումը և հայեցակարգային գերակայությունները, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Յու Մ. Սուվարյանի խմբ., ՀՀ ԳԱԱ <<Գիտություն>> հրատ., 2017:

հարաբերական ցուցանիշները⁵: Նախքան ցուցանիշների ինտեգրումը փորձագիտական մեթոդով անհրաժեշտ է սահմանել կշիռներ յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար՝ հիմնվելով հետևյալ պայմանի վրա.

$$0,1 \leq k_i \leq 0,9$$

$$\sum_{i=1}^n (k_i) = 1,$$

որտեղ k_i –ը i -րդ ցուցանիշի կշիռն է, n -ը՝ դիտարկվող ցուցանիշների թիվը:

Ինտեգրալ ցուցանիշը կրնորոշվի հետևյալ բանաձևով.

$$INT = (k_1 * A_1) + (k_2 * A_2) + \dots + (k_n * A_n),$$

որտեղ A_i –ը i -րդ ցուցանիշի մեծությունն է:

INT ցուցանիշը հաշվարկվում է յուրաքանչյուր տարվա համար: Հաշվարկելով ինտեգրալ ցուցանիշների շարքի աճի տեմպերը ամեն տարվա համար կարելի է վերջիններս միջինացնելով (կիրառելով միջին երկրաչափականի մոտեցումը) պատկերացում կազմել կառավարման «արդյունքի» դինամիկայի վերաբերյալ:

$$D = \sqrt[n]{t_1 * t_2 * \dots * t_m},$$

որտեղ D -ն կառավարման արդյունքի դինամիկայի ցուցանիշն է:

$t_1 * t_2 * \dots * t_m$ – ինտեգրալ ցուցանիշի (I) աճի տեմպերն են ըստ տարիների:

Այս մոտեցման հիմնական առավելությունը հաշվարկների պարզության մեջ է: Որպես մոտեցման թերություն՝ կարելի է նշել ցուցանիշների կշիռների մոտավորությունը, որը կարող է հանգեցնել ոչ ճշգրիտ արդյունքների:

Մոդելում 2

Հաշվարկվում է հարաբերական ցուցանիշների միջին երկրաչափականը, և այս պարագայում չեն կիրառվում փորձագիտական կշիռները՝

$$I = \sqrt[n]{B_1 * B_2 * \dots * B_n},$$

որտեղ B_i -ը i -րդ ցուցանիշի հարաբերական մեծությունն է, n -ը՝ դիտարկվող ցուցանիշների թիվը:

⁵ Հարաբերական մեծությունները հիմք ընդունելու տրամաբանությունը տարբեր որակի կամ չափայնության ցուցանիշները համադրելի տեսքով և չափայնությամբ (0-ից 1) ներկայացնելու մեջ է:

Համաձայն այս մոտեցման՝ կառավարման արդյունքային ցուցանիշները (B_i) պետք է բերվեն համեմատելի տեսքի (դիտարկվում են հարաբերական ցուցանիշները): Այս մեթոդը հիմնականում կարող է կիրառվել նաև մի շարք տարածաշրջանների միջև տվյալ տարածաշրջանի հանրային կառավարման մակարդակը (ռեյտինգը) բացահայտելու նպատակով:

Հիմք ընդունելով առաջին մոտեցումը՝ հանրային կառավարման արդյունքների և կառավարչական գործոնների միջև կապը ռեգրեսիոն գծային մոդելի տեսքով կարող է արտահայտվել հետևյալ տեսքով.

$$INT = F(X, a) + \varepsilon,$$

որտեղ INT-ը կառավարման արդյունքի ինտեգրալ ցուցանիշն է ըստ տարիների, հաշվարկված առաջին մոտեցմամբ, a -ն՝ մոդելի պարամետրերը, իսկ ε -ը՝ մոդելի պատահական սխալը:

$F(X, a)$ ֆունկցիան ունի հետևյալ տեսքը.

$$F(X, a) = a_0 + (a_1 * X_1) + (a_2 * X_2) + \dots + (a_n * X_n)$$

Էլաստիկության կամ կառավարչական գործոնների ազդեցության չափի վերլուծության նպատակով առաջարկվում է կիրառել ցուցային ռեգրեսիոն մոդել: Այս դեպքում $F(X, a)$ ֆունկցիան կունենա հետևյալ տեսքը.

$$F(X, a) = a_0 a_1^{e_1} a_2^{e_2} \dots a_n^{e_n},$$

որտեղ $e_1, \dots, e_n$ ցուցիչները մեկնաբանվում են որպես կառավարչական գործոնների էլաստիկության գործակիցներ:

Ինչպես վերևում նշվեց, հաջորդ մոտեցումը ենթադրում է կիրառել առանձին գնահատման մոդելներ ըստ կառավարման առանձին արդյունքների: Այս դեպքում կունենանք 4 մոդելներ և պարամետրական վերլուծություններ ըստ կառավարման յուրաքանչյուր արդյունքի:

3. Օպտիմալ հանրային կառավարում

Օպտիմալ հանրային կառավարումն առկա ռեսուրսների լավագույն օգտագործմամբ տնտեսական բարձր տեմպերով երկարաժամկետ աճի, բնակչության պահանջմունքներին համապատասխան սպառման ծավալի և կառուցվածքի, երկրի ներքին և արտաքին անվտանգության ապահովումն է, երբ կառավարչական որոշումների ընդունումը և իրագործումն իրականացվում են ժողովրդավարության պայմաններում: Այս բնորոշումը բխում է հետևյալ ելակետային դրույթներից.

- օպտիմալ որոշումները կարող են կայացվել՝ հաշվի առնելով առկա նյութական, մարդկային, ֆինանսական ու մտավոր ռեսուրսները և դրանց արդյունավետ օգտագործումը,
- հանրային կառավարումն օպտիմալ է, եթե իրագործվում են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման, քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների գործառնությունները, ներառյալ մարդկային ազատությունների սահմանադրական պահանջները,
- բնակչության սպառման ծավալը և կառուցվածքը, ինչպես նաև երկրի անվտանգության երաշխիքները պայմանավորված են առկա ռեսուրսների, դրանց բազմապատկման և արդյունավետ օգտագործման աստիճանով,
- հանրային կառավարման օպտիմումը բացարձակ չէ, այն հարաբերական է՝ պայմանավորված առկա ռեսուրսներով և սահմանադրաիրավական գործող կարգավորումներով:

Տեսականորեն վերը բերված գծային և ցուցչային մոդելները կարող են իբրև նպատակային ֆունկցիա հանդիսանալ օպտիմալ լուծումների որոնման համար: Այսպիսով, ստացված արդյունքների հիման վրա երրորդ փուլում հաշվարկվում են օպտիմալ կառավարման լուծումները: Այստեղ կարող են կիրառվել ինչպես դասական գծային օպտիմալացման, այնպես էլ առավել բարդ օպտիմալ կառավարման դինամիկ մոդելներ, որոնք հիմնված են Բելմանի դինամիկ ծրագրավորման մեթոդի վրա: Առավել տեսանելի է գծային օպտիմալացման մոդելի կառուցումը, քանի որ ստացված գնահատման մոդելի հիման վրա կարող է կառուցվել նպատակային ֆունկցիան: Որոշակի բարդությամբ է կառավարչական գործոնների սահմանափակումների ձևակերպումը, քանի որ առկա են որոշ խոչընդոտներ:

Մասնավորապես դիտարկվող կառավարչական գործոնների չափելիությունը հաճախ խնդրահարույց է, և կարող են կիրառվել նաև ոչ բավարար ճշգրտությամբ հաշվարկված սահմանային ցուցանիշներ, որոնց հետագա կիրառումը գծային մոդելում կարող է բերել ոչ բավարար հուսալիություն ունեցող արդյունքների: Դրանք հատկապես կարող են վերաբերել գնաճի, վարկային տոկոսադրույքի, հարկային բեռի նորմատիվային կամ սահմանային մեծություններին: Հարկ է նաև նկատել, որ կառավարչական յուրաքանչյուր փոփոխական իր հերթին կարող է ունենալ օպտիմալ արժեք՝ կախված դրա դինամիկական պայմանավորող գործոններից: Ուստի կարելի է լուծել առանձին խնդիրներ՝ սահմանափակումների ճշգրտման նպատակով:

Վերոնշյալ խոչընդոտները հաղթահարելի են՝ միաժամանակ ներառելով գիտական հետաքրքրություն ունեցող խնդիրներ:

Նկարագրված մոդելների եռափուլ համակարգը կարող է դիտվել որպես ուրույն համակարգային մոտեցում, համաձայն որի կարող են մշակվել հանրային կառավարման ռազմավարական լուծումներ՝ հիմնված ընկալելի տնտեսամաթեմատիկական վերլուծությունների վրա: Ինչպես վերևում նկարագրվել է, առկա են հանրային կառավարման համակարգերի բարեփոխումներին վերաբերող բազմաթիվ վերլուծություններ, որոնցում հաճախ չեն հանդիպում քանակական լուծումներ, և առաջադրված չեն քանակական գնահատականներ: Այդ իսկ առումով կարելի է շեշտել, որ նմանատիպ խնդիրների առաջադրումը և մոդելները կարող են դիտվել որպես հանրային կառավարման համակարգերում կիրառվող նորագույն և արդյունավետ գործիքներ:

Գրականություն

References (with English translation and transliteration)

- **Acemoglu, D. and Robinson, J.** (2006) “Overview” in Weingast, Barry R. and Wittman, D. (Ed.) *The Oxford Handbook of Political Economy*, Oxford: Oxford University Press.
Аджемоглу Д., Робинсон Дм. А. (2006) “*Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты*”. М., изд.-во АСТ, 2016, էջ 214-215, 533, 588:
- **Cunningham, Robert K** (2010) “Why Measuring Security Is Hard”, Massachusetts Institute of Technology, *IEEE Security and Privacy Magazine* · July 2010, 8(4) pp.46-54
- **Hunnes, Odd R.** (2007), “Can Democracy be measured?”, <http://bit.ly/2PmeTxM>
- **IBRD – International Bank for Reconstruction** (1997) “World Development Report: The State in a Changing World”.
МБРР – Международный банк реконструкции и развития (1997) “Государство в меняющемся лице. Отчет о мировом развитии”, М., Прайм-ТАСС, 1997.
- **Kalinina, Alla; Petrova, Elena; Buyanova, Marina** (2015) “Efficiency of Public Administration and Economic Growth in Russia: Empirical Analysis”, Vol 18 No 3. pp 77-90. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/2980>
- **Keating Michael** (2001) “Public Management Reform and Economic and Social Development”, OECD, էջ 141-212:
- **Liou, Kuotsai Tom** (1998) “The Role of Government in Economic Development: the Chinese Experience”, *International Journal of Public Administration*, Volume 21, 1998 - Issue 9, p. 1005-1022.

- **Liou, Kuotsai Tom** (2011) "Governance and Economic Development: Changes and Challenges", *International Journal of Public Administration*, Volume 24, - Issue 10, p. p. 1005-1022
- **Mankiw, N. Gregory** (2011) "*Principles of Economics*" (6th ed.). Cengage Learning. ISBN 978-0-538-45305-9.
- **Mitchell, Daniel J.** (2005) "The Impact of Government Spending on Economic Growth", Background. executive summary, No1831, p. 1-18
- **Onder, Murat and Fatih Ulasan** (2019) "The Impact of Public Administration on Economic Growth: The Case of South Korea", *International Journal of Leadership Education and Management Studies*, No1, p.23-43.
- **Przeworski, A.** (1999) "Minimalist Conception of Democracy: A Defense" In Democracy's Value edited by Shapiro, I. and Hacker-Cordon, C. Cambridge: Cambridge University Press, p.12-17.
- **Przeworski, A., Alvarez, M., Cheibub, J. A., and Limongi, F.** (2000) "Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World", 1950-1990. New York: Cambridge University Press, 340 p. pp.142-179.
- **Rodrick, Dani** (2007) "*One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions and Economic Growth*", Princeton / Oxford 2007 Princeton University Press, 278 p., <http://assets.press.princeton.edu/chapters/i8494.pdf>
- **Suvaryan Yu.M, Sargsyan V.A.** (2019) "Methodology for Evaluating the Effectiveness of Public Management", *Herald of Social Sciences*, 2019 1, p. 128-149. (in Armenian)
- **Սովաթյան Յու.Մ., Սարգսյան Վ.Ա.** (2019) Հանրային կառավարման արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանությունը, «*Լրաբեր հասարակական գիտություններ*», 2019, թ. 1, էջ 128-149:
- **Teles, Vladimir K and Carlos Pereira** (2013) "Are Political Institutions Substitutes for Democracy? A Political Economy Analysis of Economic Growth", *Brasilian Review of econometrics*, vol 3 No1, p.3-25. <http://bibliotecadigital.fgv.br/ojs/index.php/bre/article/view/26290/25354>
- **Uzyakov M.N., Sapova N.N., Khersonsky A.A.** (2010) "Instrumentation of Macrostructural Regional Forecasting: Methodological Approaches and Calculation Results", *Problemi Prognazirovaniya*. 2010. No 2 (in Russian).
- **Узяков М.Н., Сапова Н.Н., Херсонский А.А.** (2010) "Инструментарий макроструктурного регионального прогнозирования: методические подходы и результаты расчетов", *Проблемы прогнозирования*. 2010. № 2.
- **Zorn, C. Kurt** (1998), "The economic perspective on public administration", *International Journal of Public Administration*, Volume 21, - Issue 6-8, p. 1119-1136

Ընդունված է 1.10.19
Գրախոսված է 22.10.19